

Blegeplads ved Vognserup. Maleri af J. Th. Lundbye, 1844. Randers Kunstmuseum.

Aftenen før Valborgsdag 1/5 skal mod hekseri og troldtøj strøs hørfrø omkring gården (3), hekse kan ikke gå over frøene eller må løfte skørterne imens (4), strør man dem foran kirkedøren røber koner, som er hekse, sig ved at krybe over kirkemuren (5); en heks måtte opgive at komme ind i en gård, hvor man tærskede hør (6), ved Halle å på Silkeborgene kunne en heks ikke dø, før en tot hør med knuder var fjernet over taget på stald, hvis dyr hun havde forhekset (7); et forhekset menneske eller kreatur må standse, hvor der er lagt hørfrø under dørtærsklen.

Mod hekse og for at få held med kvæget (undgå sygdomme) strøs hørfrø og kirkegårdsuld m.m. i stalden (9) og i kors over ryg og hoved på ko syg af forhekselse (10), dyret indgives hørfrø i øl (VJylland; 11) eller med rugbrød (12). Hørfrø

på staldens bjælker helbreder syge svin (Ikast; 13). Klog kone i VJylland gav forheksede svin hørfrø og bandt frøene i en pose om deres hals, sidstnævnte middel brugte en jysk kvaksalver på forhekset hest (14), som også skulle drikke signet vand, hvorover hørvisk var drejet tre gange (15). Frøene indgår i foder til forheksede høns og mod fejl hos gæs (16).

Får koen hørfrø m.m. før kælvningen, kan den ikke skades af hekse (VSjælland; 18). Mod kalvekastning gives hørfrø og mesterurt, en håndfuld graves ned under dørræ eller sten i stalden (16); hørfrø lagt under koen hjælper for yverbetændelse (begyndelsen af 1800-t; 19).

Er smørkærnen forhekset, så fløden ikke giver smør, lægges hørfrø i den (20), hørfrø og flyverøn eller hørfrøpulver i forgjort ølkar (21).

Heksene hader hørren, St. Hans aften må man

Illustration af Aug. Jerndorff til eventyret »Tabt og fundet« i »Danske Folkeeventyr«, 1883.

derfor beskytte hørstykke (sml. s. 300). Påske-aften sikres man en god afgrøde ved at strø hørfrø ved enden af alle marker (Læsø; 22), de bryder troldtøjs magt og der kommer ingen onde urter = gul okseøj (Han- og Odsherred; 23), sml. bd. 4. Under forårsplojningen strøs hørfrø foran ploven (24) og frøene kastes over det første læs gødning, så hekse ikke kan stjæle dets kraft eller markens grøde (Læsø; 22).

Man er beskyttet mod spøgelser, når man bærer en pose med hørfrø, mesterurt og flyverørn, mod alt ondt med hørfrø på brystet, mod forhekselse bæres frøene i lommen eller indsyet i linned (Jylland; 25). Den førstefødte får hørfrø i hovedpuden (VJylland; 26), sml. s. 311; klog kone i Højby Odsherred syede dem ind i foret på sine børns tøj (27).

Hørfrø er særlig effektivt mod spøgelser, genfærd o.a. overnaturlige væsener, det strøs omkring huset (28) – genfærdet må da først tælle dem alle (29) – og på gulvet før man læser i en cyprianus = trolddomsbog (30), om gården for at hindre vætterne i at forbytte spædbørn (Himmerland; 31). Ludvig Holberg nævner flere gange frøenes magt over spøgelser og nisser, således i Peder Paars 1719-20 og Hexerie 1731: Med hørfrø hindrer man, at det sig hid tør vove, · at komme i et hus, så man kan sikkert sove, · når man en håndfuld kun af samme kraftig frø · frem for dørtærskelen om aftenen vil strø.

3. akt 3. scene af Barselstuen 1723: Er det nisser, som I har uro af, må I strø hørfrø for sengen, så får de straks fødder at gå på. Sml. rug bd. 1.

Mod mareridt strør man i Jylland hørfrø på

dørtærskelen og går baglæns i seng (32) eller drysser dem omkring sengen (33); hørfrø omkring huset og ved stalddøren hindrer maren i at komme derind (33). De blev også udlagt mod møl, sagtens fordi man anså disse for at være omskabte hekse (Nr. Snede; 34).

Hvor det spøger, skal man tre gange gå mod solen omkring huset og så hørfrø (Fyn; 35); frøene strøet på landevej, foran dør og port, om gården og kirken hindrer gengangere i at passere (36). En mand gik igen som sort hund, til man lagde hørfrø på vejen fra kirken til og omkring hans hus (Stenderup; 37).

Hørfrø i ligkisten binder den døde til graven (38), men kommer de deri før liget, virker det modsat (39). For at den døde ikke skal gå igen, strør, sår eller kaster man hørfrø efter kisten undervejs mod kirken (40), i Odsherred foran kisten (41), i Funder hørfrø og sand uden for døren, når liget bæres ud, gengangere må tælle frøene, og det tager lang tid (42); ved en husmands begravelse gik konen efter kisten og strøede hørfrø – før han havde talt dem alle kunne han ikke vende hjem (Asnæs NVSjælland o. 1850; 43). De strøs eller sås over den tilkastede grav (44), i hvert hjørne af gengangerens gravsted (Als Øjylland; 45); selvmordere blev jordet et bestemt sted ved Engestofte kirke på Falster, i græsset groede næsten altid hør (46), dette var 1877 også tilfældet på en kirkegård ved Ringsted (47).

Var smørkærnen forhekset, hjalp det med hørfrø. Kalkmaleri fra Tingsted kirke, Maribo amt, ca. 1500. Foto: Nationalmuseet.

Magiske tegn og figurer i en håndskrevet Cyprianus.

På Fåborgegnen blev en nærig mand begravet i ligskjorte af hør lønligt avlet på naboens mark, derfor spøgte han siden ved gården og markskellet, til konen gravede en anden skjorte ned til ham (10).

Klog mand i Ikast lod patient med tandpine bære hørfrø og nogle bladstumper (af mesterurt?) i kasketten (48). For krampe skal en baglængsående person kaste hørfrø over patientens hoved (Kyndby o. 1850; 49), ni hørfrø m.m. i pose bindes om halsen på sindssyg (50).

Høns vil altid søge rederne, hvis man i foderet giver dem hørfrø kogt med glimmersten og kirkegårds muld og strør det på æggene (51).

Hørfrø lagt i hovedpuden til nyfødte børn gør dem kvikke og sunde (Herningegnen; 52), sml. ovenfor. Lader gravid kvinde en hørlok hænge på skættetøj, får hendes barn hareskår (Ods herred; 53), og ser hun hørren sidde i bryden, bliver det gabende, måbende (SFyn; 54). Får nyfødt barn end ikke en hør-garnsble, vil det siden aldrig komme til at eje hør-lagner (ved Odense; 55). – Hør brændt med svovl og kønrøg forvandler hvide mennesker til sorte (56).

I skæmtesagn fra VJylland laver helten tov, anker m.m. af to hørlokker (57), i eventyr fra Vendsyssel skal han bringe uspirede hørfrø sået sidste år tilbage, han hjælpes af duer (57); hørfrø kastet over skulder bliver til sølvklædning (58).

LITTERATUR: (1) 854 3,1935,44; (2) 488i 6.2,150, 192; (3) 488i 6.2,104, 488j 1,301; (4) 488 4,1880,398; (5) 488i 6.2,100 (Egtved); (6) 488i 6.1,68 (Martofte); (7) 328c 214f (o. 1850); (8) 488o 59; 328f 2,67; (9) 466b 185; 273 194; 644 217f; (10) 19 257,260f; (11) 466 165; 19 257 jf. 328f 2,15,29; (12) 488i 6.2,467; (13) 161 1906/23: 2492; (14) 328f 1,224 og 2,28f; (15) 328f 2,95; (16) 328f 1,35,36; (18) 466b 72; 161 1936/ 1: 2592 (SVJylland); (19) 83 190; (20) 488i 6.2,192; 328f 1,220; (21) 328f 1,37 og 2,247; (22) 644 183, 217; (23) 499b 30; 24 60; (24) 635 15/4 1923; (25) 161 1906/23: 2564; 885 31,1955,173; 466 165; (26) 342 28,1934,43; (27) 161 1912/2: 333; (28) 488i 4,226 og 5,83,95,319,323,261,265; (29) 488i 4,90; (30) 488i

Der strøs hørfrø langs husene for at hindre spøgelses adgang. Illustration fra Ludvig Holbergs »Peder Paars«, 1750.

6.1,59; (31) 161 1906/23: 1548; (32) 783b; (33) 488j 2,157; (33) 996 22,1957,116; (34) 161 1906/23: 2214; (35) 519 57; (36) 891 176; 466 165 (ØFyn); 373 1, 1887,465 (Fyn); 488i 4,226; 644 198f; (37) 488f 3, 129f jf. 488i 5,261,265; (38) 488i 5,229; (39) 1009 9,1920,110f (ØMøn); (40) 830 8,1887,189; 499b 30, 624 2,367f; (41) 250c 159 (Højby s.); (42) 488f 4,90; (43) 24 40; (44) 488i 5,307; 466b 148 (Fyn); 941 95f og 941e 98; 263 1908,28 (o1850) og 1918,95; (45) 488i 1,89,261,323; (46) 308b 189; (47) 466b 44; (48) 328f 2,255; (49) 250b 58; (50) 328f 2,49,150; (51) 488 9,1888,7; (52) 161 1906/23: 2482; (53) 24 168; (54) 830 4,160f; (55) 161 1930/5: 889; (56) 328f 2, 101; (57) 466 158f; 49; (58) 488s 3,228.

HØRRENS LEVNEDSLØB; GÅDER OG TALEMÅDER

Christian Winther oplyser fra sin tid i Købelev V.Lolland (o. 1823), at »indskriften på min søsters rokkebrev« lød: Jeg var en jomfru så rank og skøn, med silkekjole og lyseblå øjne... i hans Digte 1828,20f lyder verset: Jeg var en jomfru så rank og skøn, · min kjortel var af silke grøn; · regnskyen mon over mit hoved gå, · med lyseblå øjne jeg så derpå (1).

Temmelig enslydende versioner er optegnet over det meste af landet (2), de blev også brugt som gåder.

Jeg nu rank om livet er, · en smuk person mig føler, · ja, mange folk de har mig kær, · derfor mit rygte høres – · min kjortel grøn, kasketten blå · en sommerdragt skal være; · når jeg aflægger min kasket, · på hovedet bær' en krone; · jeg tjener også bonden grå · mig selv til store skade, · men kvindfolk gi'r mig dask ved dask, · så jeg må gå ved krykker. · Ved sådan store slid og slag · må jeg gå rent i stykker; · jeg bliver hakket meget små · med tid foruden ende, · og når de skriver sort på hvidt, · gi'r jeg mit navn til kende. (Holstebro 1904; 3).

Jeg var en jomfru så rank og skøn, · min kjortel den var af silke så grøn, · og regnskyen over mit hoved monne gå, · med lyseblå øjne jeg så derpå; · men hvor længe var Adam i paradís? · En flok af piger med lystig sang · en dag kom ud i min grønne vang; · mit unge liv jeg måtte lade, · de rusked og rev mig fra mit stade, · de sænkede mig ned i dyben sø, · jeg spredtes og reves så tørt som hø. · Så lagdes jeg på den gloende rist, · af ilden svides min krop forvist. · Så brydes og brages mine lemmer spæde, · deraf de fanger stor hjertens glæde; · med hvasse tænder de kæmmede mig ret, · og jeg blev skættet og børstet så net. · Jeg tjener rokkens hoved som hår, · til jomfruen

fingre i mig får. · Jeg haspes og spoles, og når jeg er vundet, · jeg bliver på væven rendt og bundet, · på spolen med skytten jeg løber om kap · og får mig derved mangt et rap. · Jeg lægges på græsset ved sommertid, · at solen kan varme mig mælkehvid, · men tages jeg bort fra den grønne eng, · da pryder jeg snart en brudeseng. · Snart gravens skræk jeg lærer at kende, · og så er mit levnedsløb til ende (4).

I et bindebrev fra Thy er løsningen: et hørfrø (5):

Engang jeg fandt en liden ting, · men ej den estimerte, · hvorpå jeg straks det kasted væk · og mig derom ej kerte. · En anden gang jeg gik forbi, · den samme ting mig mindes, · den åben var, jeg så deri, · hvad deri kunne findes. · Der fandtes i den ting så små, · i tallet 10 mon være. · I bondens hånd det komme må, · til graven han dem bære; · og når de så begravet er, · så bliver de så lange. · Så ta'r man dem af graven op · og dem i vandet sætter, · hvorpå man da dens hele krop · alt som en steg anretter. · Når den er stegt af varmen grum, · så kommer den i pine, · den bliver både ret og krum · og siden til det fine. · Det lystig danser rundt · om · og mangen pige fryder; · hos koner får det også rum, · når de den lykke nyder. · Det er at få i købmands bo · og tit på søen vandrer, · hos kistebunden får det ro · når sig betids forandre. · Men om jeg sandhed sige skal · og derom ikke dølgge, · så vil det gerne liste sig · i seng med hver mand følge.

GÅDER:

Min sommerdragt er gul og grøn, min blå kasket på hovedet, og når jeg tager min blå kasket af, så bærer jeg en krone. Jeg sover hos kongens datter, jeg kører i forgyldt karet, jeg tjener bonden skiden og grå, og det med stor vanære (6). Kjortel grøn og kasketten blå til sommerdragt jeg bære må, sidder på tronen blandt mange herrer og jager i forgyldt karet (7). Jorden frembringer mig, alle mennesker bruger mig, fra kongen til betleren; man banker og slår mig, og når jeg ikke duer mere, er jeg dog tusinde gange mere værd end da jeg første gang så dagens lys (= hør, hørllinned, heraf papir og penge-seddel) (8). Så lille som en lus, så grå som en mus [frøet], så grøn som et græs, så blå som en due, så hvid om sne. Karle bærer det i deres bukser, og pigerne kan godt lide det (8); hvad er det, der er grønt, mens det gror, og stiv mens det står, pigerne elsker det, og karlene bærer det i klæderne, og konerne vil også

gerne have det (7); grønt, når det gror, stift når det står, aldrig skal en jomfru hade det, uden at hun vil ha' det mellem sine lår (= hørgarns-særk) (9); grøn mens det gror, stift mens det står, og ikke en fin ridder uden at han har det på sin krop (8), hovedet ligger på loftet, benene i gården, kroppen i kisten (8).

Lille som et hus, brun som en mus og kan klæde hele kongens hus (= hørfrø) (9). Hvor-når ligger man på ryggen og luger? (= når der luges på agerens ryg) (8).

TALEMÅDER

Stakket hør giver lang tråd (1632ff; 10); som hørren er, så bliver tråden (Thy; 11). Hvad man vinder i hør, sættes til i blå (Sønderjylland), man kan gemme hørren så længe, at den bliver til silke (sml. s. 306); det skal prøves, hvad enten det går i hør eller blå ∴ hvordan det end falder ud (SJylland). Når fruentimmerne hegler og kun får lidt hør, så takker de Gud for blåren, men får de hør nok, takker de hverken for hør eller blå (Vejleegnen; 12).

LITTERATUR: (1) jf. 522 40; (2) 830 6,1886,25, 49,51,62 og 9,1888,136; 413 134; 511 16/9 1948, sml. H.C. Andersen, Hørren (1849); (3) 228g 23894 jf. 488n 50-59; (4) 941f 136 (Frederiksværkeggen) jf. 228g 23895 og 228e 1,754; (5) 379 3,1919-23,491-93; (6) 830 9,1888,139 jf. 519 56; (7) 830 3,1885,141, mange varianter: 488n 49ff; (8) 830 9,1888,45,173, 507,287,295; (9) 488n 49,59; (10) 878 1,355; 586 nr. 4995; (11) 198 32; (12) 228e 1,753f.

PROSA OG POESI

Hørren stod i blomster. Den har sådanne dejlige blå blomster, så bløde som vingerne på et møl og endnu meget finere H.C. Andersen, Hørren (1849). Hvor var det et nydeligt syn at se en blomstrende hørager; når vinden tog i den, så det ud som silke, der vekslede i lyseblåt og grønt *Johanne Lange* (1); de fine, spinkle stilke og de blegblå blomster, som den tyndeste lyse kjole, tænkt til et smækkert ungt væsen med Storebælt-blå øjne (a); marken lignede et stort nedfaldet stykke himmel, med alle de blå blomster stående med stænglerne så tæt op ad hinanden som et bed karse. Blomsten er lys blå, som de mælkeblå øjne hos nyfødte børn, og den enkelte plante er en fin spinkel, pigelig urt... et pigevæsen med himmel og sø i øjnene ville vi da kalde Line! (b) *Johannes V. Jensen* (2).

Når hørageren soler sit blå betræk *Ole Olsen* (3). Hørren stod så pæn og blå og så troskyldig op *Jeppe Aakjær* (4); skønt pigesart og kærminder-

blå · et tømmer gemmer du i dit strå. · Når ave og tugt om din stængel griber, · du røber styrke i hver en fiber *Johs. V. Jensen* (5).

LITTERATUR: (1) 522 40; (2) a 433s 86; b 725 12/5 1940; (3) 686 17; (4) 1002c 124; (5) 725 12/5 1940.

Storkenæb, *Geranium*

Navnet kendes litterært fra 1534 og er rimeligvis oversat fra tysk; »efter hver blomst kommer en næbbet og spids pig, der ser ud som et tranenæb eller storkenæb« (1648; 1) dannet af frugtknudens øvre del og griflerne, de fem modne kapseldele sidder på efterhånden spiralformet oprullede »haler«; slægtsnavnet *Geranium* af græsk *geranos* = trane. Til 1836 gjaldt navnet også Hejrenæb (s. 316), med hvilken den har andre navne fælles, her markeret med *.

Duefod 1532-1802 efter de dybt fligede blade; *tranehals** 1622, 1793; *mejerede** 1648ff, *mejekrog** NVSjælland og *medekrog* Horsenseggen: frugtstanden minder om et redskab sat på leen

Stinkende storkenæb. Flora Danica, 1777.

